

RÓZSA ZOLTÁN
Magyar Nemzeti Múzeum
rozsa.zoltan@mnmu.hu

SZIGETI JUDIT
Magyar Nemzeti Múzeum
szigeti.judit@mnmu.hu

Ásatások Bábolna–Kajándi út Árpád-kori lelőhelyen

A szíjbefűzős, líra alakú, stilizált állatfej-karikás, geometrikus díszű csatok csoportja

ABSZTRAKT | A Bábolna, Kajándi út lelőhelyen (ID 99011) feltárt Árpád-kori teleprészlet objektumainak és azok leletanyagának elemzése mellett kiemelten fontosnak tartottuk a lelőhely feltárásának körülményeit ismertetni. A teleprészletet, így az objektumokat önkéntesek segítségével tártuk fel, emellett az MNM NRI Községi Régészeti Osztályának munkatársaiként segítettük azt a helyi igényt, ami az itt feltárt egyik ház kemencéjének kiemelését és helyben történő bemutatására tett kísérletet. Ugyanakkor a tanulmány egy olyan csattípus bemutatását célozta meg, melynek a hazai és a nemzetközi szakirodalomban írásunkat megelőzően „kettős élete” volt.

Kulcsszavak | kora Árpád-kor, közösségi régészet, csat, viseleti elemek, telepobjektumok, kézikorongolt, Bábolna, kemence

ZOLTÁN RÓZSA
Hungarian National Museum
rozsa.zoltan@mnmu.hu

JUDIT SZIGETI
Hungarian National Museum
szigeti.judit@mnmu.hu

Excavations at the Árpád Age site of Bábolna–Kajándi-út

On lyra buckles with a slide plate, a frame in the shape of a stylised animal head, and geometric decoration

ABSTRACT | In addition to presenting the results of the analysis of the features and their find material unearthed in the Árpád Age settlement at Bábolna–Kajándi út (ID 99011), the authors considered it important to emphasise the circumstances of the excavation. The settlement part was excavated with the help of volunteers, who – answering a demand of local residents – together with and under the guidance of professionals from the Community Archaeology Department of NIAS HNM, managed to remove en bloc the oven of one of the excavated Árpád Age houses with the intention of putting it on display in the local museum or visitor centre.

KEYWORDS | early Árpád Age, community archaeology, buckle, clothing accessories, settlement feature, slow-wheeled pottery, Bábolna, oven

Bevezetés

2022 tavaszán több fázisban régészeti kutatást végeztünk Bábolna község belterületén (1. kép 1) egy épülő ipari csarnok építését megelőzően. A geofizikai mérés eredményeképpen egy bonyolultabb, de határozottan strukturált árokrendszer/karámrendszer mutatkozott, körülötte régészeti objektumokkal. A próbafeltárással 15 kutatóárkot húztunk, melyek közül négy árok vágta a karámrendszert. A humuszréteg a telek középső és keleti részén igen vastag, helyenként 120–140 cm volt, és több réteget lehetett megfigyelni. A felső 60 cm alatt világosabb foltként mutatkoztak a karámrendszer

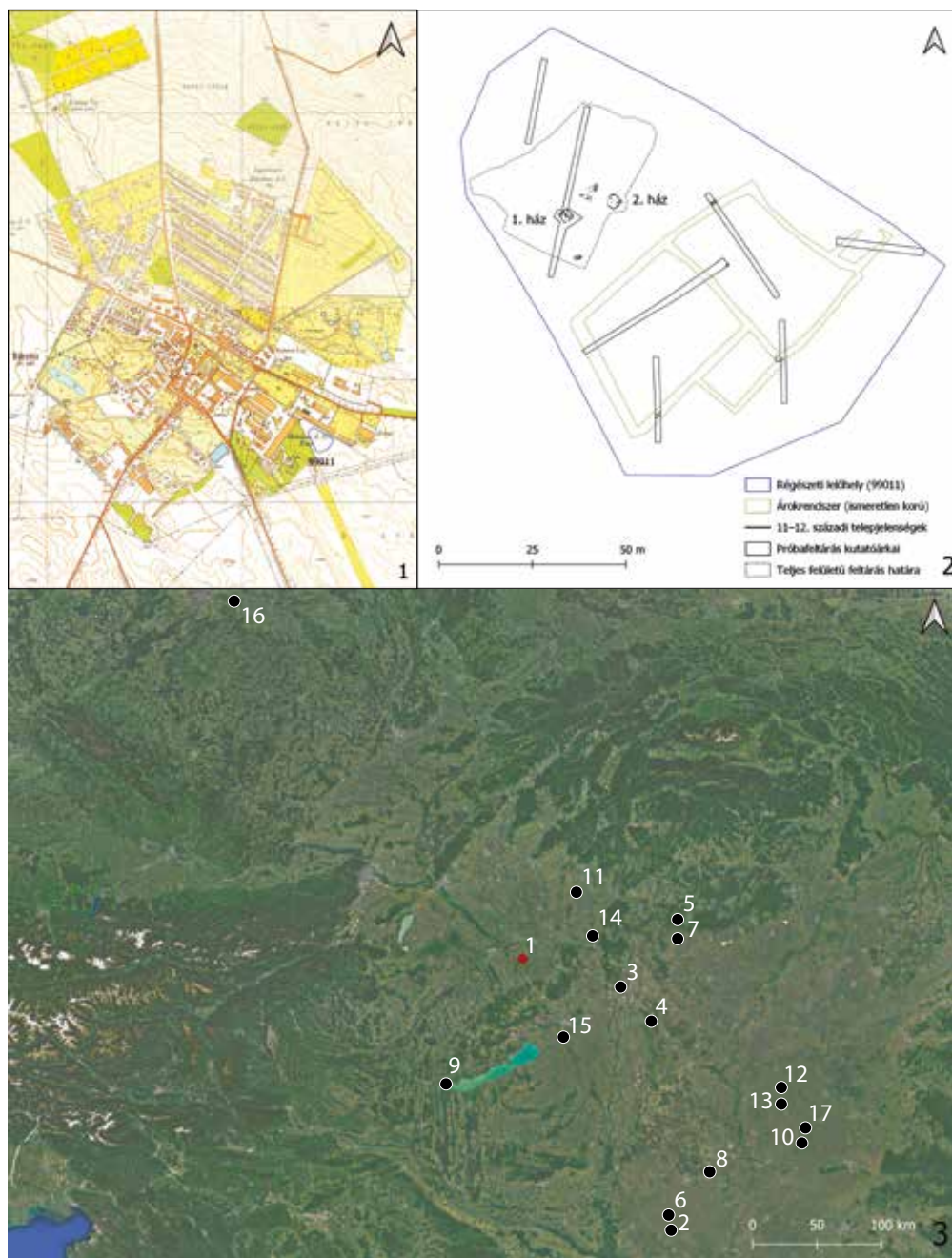
árokszakaszai, ami csak három ponton érintette igen sekélyen a sárga altalajt (1. kép 2). Az árkok betöltésében nem találtunk régészeti korú leletanyagot, így koruk bizonytalan. Az árokrendszeren belül a próbafeltárással régészeti objektumot nem találtunk, a teljes felületű feltárás pedig nem érintette ezt a területet. A régészeti objektumok mindegyike Árpád-kori volt és a karámrendszer nyugati oldala mellett, attól 20–40 méter távolságban helyezkedtek el. A településrészletet – amely két házból, két külső kemencéből/tűzhelyből állt –, sejtésünk szerint a karámrendszer felé újabb házak követik, ezek feltárására azonban nem volt lehetőségünk.

Házak és objektumok leírása és értékelése

1. ház (Str. 6): ÉNy–DK-i tájolású, megközelítőleg négyzetes formájú, földbe mélyített lakóház, sarkai lekerekítettek, oldalfalai egyenesek. A meredek falú boglyakemencét (Str. 7) a keleti sarokban építették meg. A kemence 40–45 cm magasan megmaradt, oldalfala 10 cm vastagságú lehetett. A vízszintes, egyrétegű sütőfelület (vastagsága: 1–3 cm) a ház padlójával egy szintben került kialakításra, alja enyhén homorú volt. A kemence szája előtt a ház padlója feketére kormozódott. Az enyhén letaposott, márványos erezetű padlóba mélyedve három oszlophelyet bontottunk ki a ház hossz tengelyében. Az északi fal melletti (Str. 11) széles, tölcseresen mélyülő, nem nyúlik túl a fal síkján, míg a déli keskenyebb, kerek gödör (Str. 15) félig igen. A középső oszlophely vese formájú, tagolt aljú gödörkomplexum (Str. 10). Az északi sarokban (Str. 12) egy kerek, míg a nyugatiban egy téglány alakú (Str. 13) mélyedés található, mely az egykori lejárát nyomának tekinthető (2–3. kép).

Leletanyag: A ház középső részén, a padlóba taposva egy öntött bronzcsat töredéke került elő (6. kép 2). A déli cölöplyukban talált kerámiatöredéket leszámítva egyéb leletanyag a ház betöltésében nem volt. A vörös színű kerámia soványítása szemcsés, igen vastag falú, jellegtelen kézikorongolt edény töredéke, annak oldalából kitörött darab. Keltezése igen nehéz, a 9–12. század közé tehető (6. kép 1).

2. ház (Str. 20): ÉNy–DK-i tájolású, négyzetes formájú, földbe mélyített lakóház. Sarkai lekerekítettek, oldalfalai általában egyenesek, nyugati oldalfala egyenetlen, enyhén kifelé ívelő. A sárgásbarna löszös altalajon, szürkés agyagból építették meg a boglyakemencét (Str. 19) a ház keleti sarkában, melynek viszonylag meredek fala mintegy 40 cm magasan maradt meg. Vízszintes, egyrétegű sütőfelületét a padlóval egy szinten alakították ki, középső része enyhén mélyül. A 4–4,5 cm vastag sütőfelület alatt vörös agyagrogók voltak – talán egy korábbi kemence átégett darabjait sározták le. A kemence előtt egy árokyszerű mélyedés húzódott mintegy 10 cm mélységben, ami fölött a föld feketébbnek és egyben hamusabbnak mutatkozott, így az vagy hamuzógödör, vagy egy állatjárat okozta bolygatás volt. Az északi és a déli oldalfal közepén egy-egy,

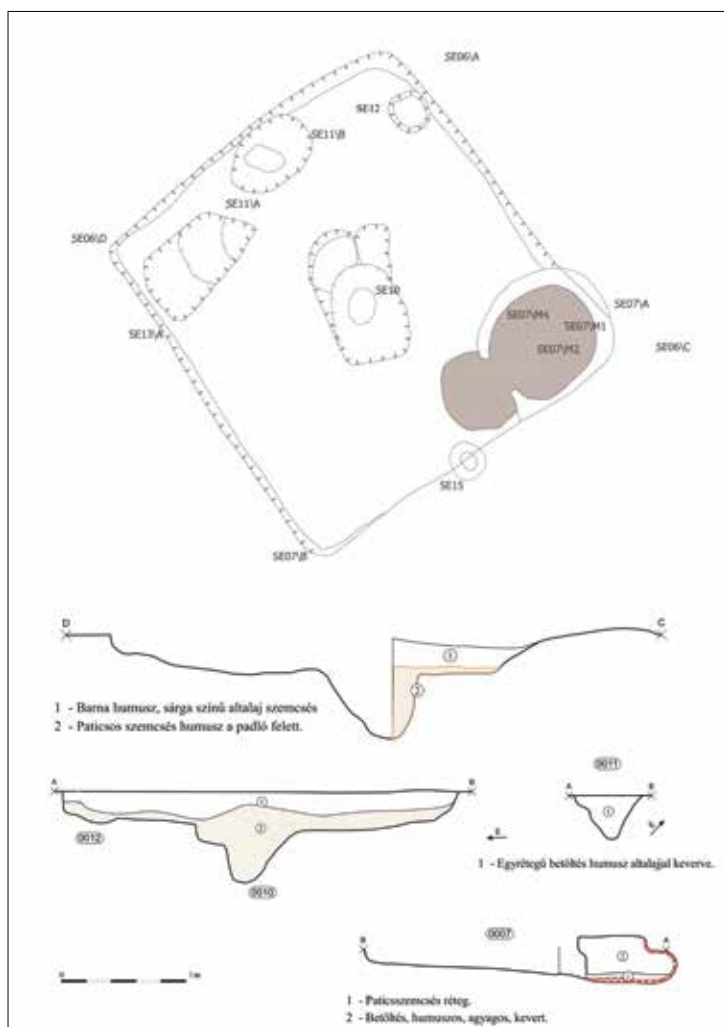
1. kép. 1: Bábolna és a lelőhely a második katonai felmérés térképlapjain; 2: Bábolna-Kajándi út régészeti lelőhely és a régészeti tevékenység viszonya; 3: a stilizált állatfejek, geometrikus díszű, szíjbefűzős líra alakú csatok elterjedési területe; a stilizált állatfejek, geometrikus díszű, szíjbefűzős líra alakú csatok elterjedési területe; 1. Bábolna-Kajándi út; 2. Bajsa/Bajša, Panonija; 3. Budapest-Kána falu; 4. Dabas-Templomdomb; 5. Ecseg-Vároldal; 6. Gornja Rogotica, Krivaja; 7. Héhalom; 8. Horgos/Horgoš; 9. Keszthely; 10. Mezőhegyes-Árokfal; 11. Nagysalló/Tekovské Lužany; 12. Nagyszénás-Szénás falu; 13. Orosháza-Szentatornya falu; 14. Párkány/Šturovó; 15. Tács-Gorsium; 16. Timsice okr. Kolin; 17. Végegyháza-Pereg

Fig. 1. 1: Bábolna and the archaeological site projected onto the map sheets of the Second Military Survey of the Habsburg Empire; 2: the relation of the site “Bábolna-Kajándi út” to archaeological fieldwork; 3: the distribution of lyre-shaped belt buckles with slotted chapes for fastening the belt and buckle frames comprised of stylized animal heads adorned with geometric motifs; 1. Bábolna-Kajándi út; 2. Bajsa/Bajša, Panonija; 3. Budapest-Kána falu; 4. Dabas-Templomdomb; 5. Ecseg-Vároldal; 6. Gornja Rogotica, Krivaja; 7. Héhalom; 8. Horgos/Horgoš; 9. Keszthely; 10. Mezőhegyes-Árokfal; 11. Nagysalló/Tekovské Lužany; 12. Nagyszénás-Szénás falu; 13. Orosháza-Szentatornya falu; 14. Párkány/Šturovó; 15. Tács-Gorsium; 16. Timsice okr. Kolin; 17. Végegyháza-Pereg

2. kép. Bábolna-Kajándi út, 1. ház

Fig. 2. Dwelling No. 1 at the site “Bábolna-Kajándi út”

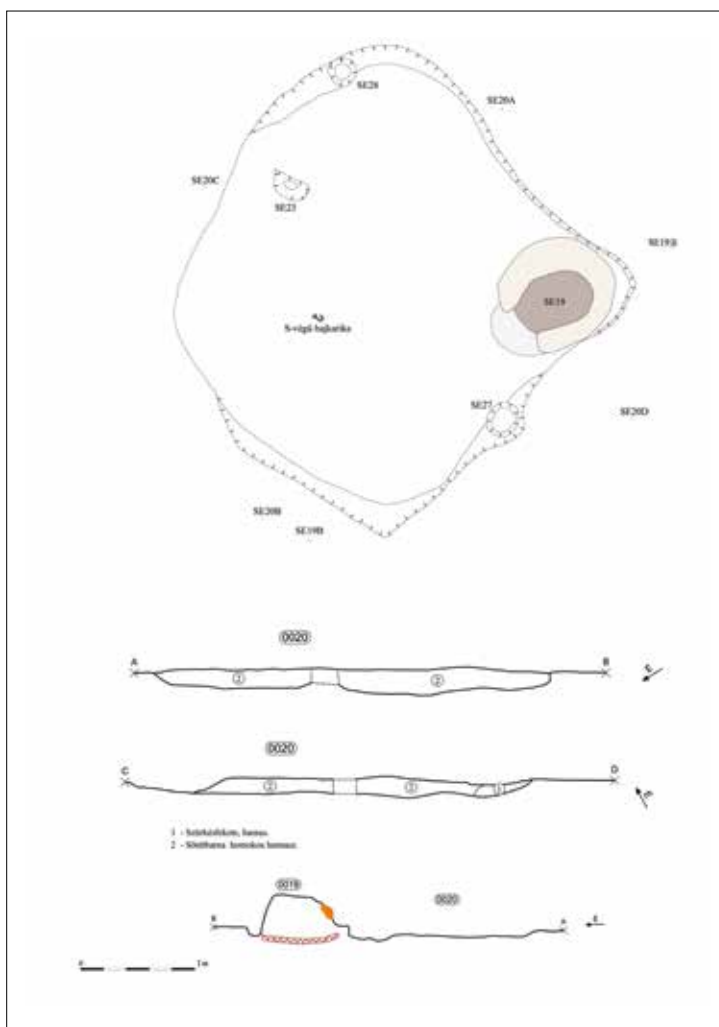
3. kép. Bábolna-Kajándi út, 1. ház

Fig. 3. Dwelling No. 1 at the site “Bábolna-Kajándi út”

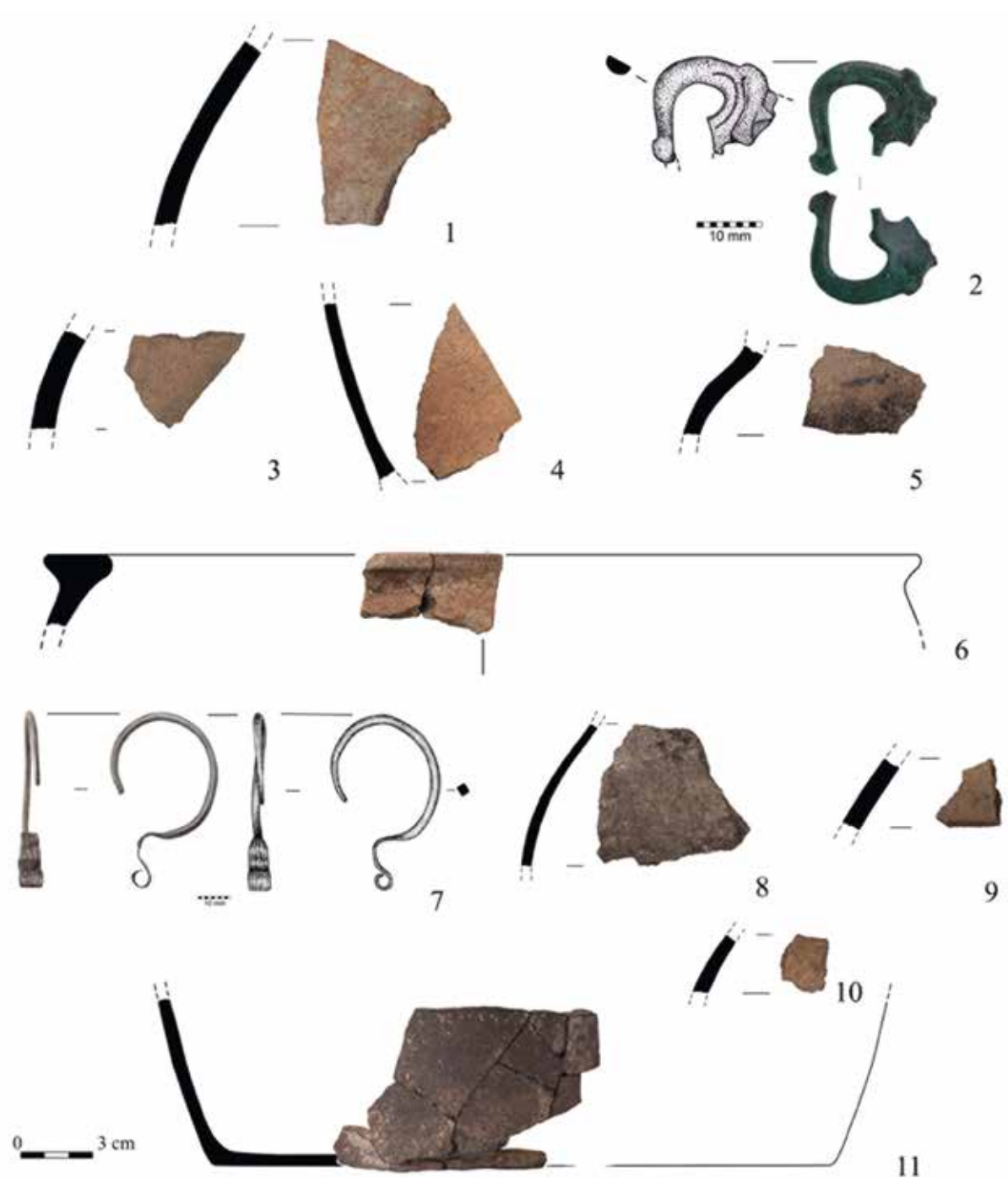
4. kép. Bábolna-Kajándi út, 2. ház

Fig. 4. Dwelling No. 2 at the site "Bábolna-Kajándi út"

5. kép. Bábolna-Kajándi út, 2. ház

Fig. 5. Dwelling No. 2 at the site "Bábolna-Kajándi út"

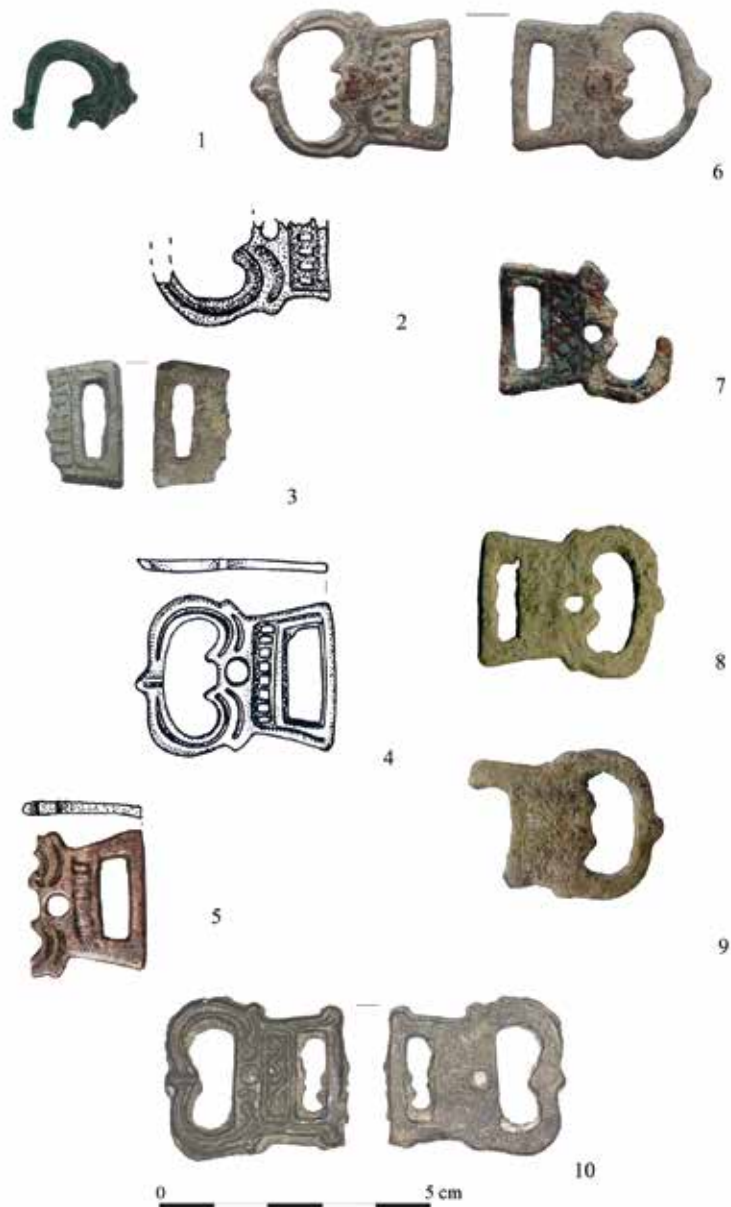

6. kép. Bábolna-Kajándi út, régészeti leletek a feltárt objektumokból; 1–2: 1. ház (STR 6); 3–7: 2. ház (STR 20); 8–10: STR 21; 11: STR 17

Fig. 6. Finds recovered from the archaeological features excavated at “Bábolna-Kajándi út”; 1–2: dwelling No. 1 (STR 6); 3–7: dwelling No. 2 (STR 20); 8–10: STR 21; 11: STR 17

7. kép. A stilizált állatfejekarikás, geometrikus díszű, szíjbefűzős líra alakú csatok 1a. és 2–3. típusa; 1: Bábolna, Kajándi út; 2: Mezőhegyes, Árokfaló; 3: Nagyszénás, Szentfaló; 4: Keszthely; 5: Budapest, Kána faló; 6: Horgos/Horgoš, Kishorgos-Templomdomb (SRB); 7: Héhalom; 8: Ecseg-Vároldal; 9: Gornja Rogatica, Krivaja (SRB); 10: Nagysalló /Tekovské Lužany (SRB)

Fig. 7. Types 1a and 2–3 of lyre-shaped belt buckles with slotted chapes for fastening the belt and buckle frames comprised of stylized animal heads adorned with geometric motifs; 1: Bábolna-Kajándi út; 2: Mezőhegyes-Árokfaló [lit. Árokfaló village]; 3: Nagyszénás-Szentfaló; 4: Keszthely; 5: Budapest-Kána faló; 6: Horgos/Horgoš, Kishorgos-Templomdomb (SRB); 7: Héhalom; 8: Ecseg-Vároldal; 9: Gornja Rogatica, Krivaja (SRB); 10: Nagysalló /Tekovské Lužany (SK)

sekélyen megasztott oszlophely (Str. 23, 27) került elő, melyek közül az ovális átmetszetű északi a ház síkján belül volt, míg a kerek átmetszetű déli enyhén túlnyúlt a ház síkján. A ház betöltése sárgásbarna szemcsés volt és nagyon kevés leletanyagot tartalmazott (4–5. kép).

Leletanyag: A ház középső részén, a padló felett 10 cm-rel S végű karikát találtunk (6. kép 7). A karika anyaga ezüst, rombusz átmetszetű, vége felé kissé elvékonyodó huzalból formált. Az S vég kihajlott, rajta karcolt, bordázást imitáló minta, díszítés látható. A ház kevés, bográcsok és fazekak töredékeiből álló kerámiaanyaga szinte kizárólag az 1. házhoz hasonló jellegtelen oldal-, és válltöredékekből áll (6. kép 3–6). Köztük egyetlen egy bogrács peremtöredéke az, mely segítségünkre lehet a telep keltezésében. A bográcsperem a klasszikus Duna-vidéki, kézi korongon formált gömbölyű aljú, T peremformájú bográcsok formai sajátosságait mutatja.¹ A kerámiák anyaga igen hasonló, szemcsés homokos soványítású; a töredékek vastag falú, kézikorongon formált edényekhez tartoznak.

¹ TAKÁCS 2017, 507–510.

8. kép. A stilizált állatfejekkarikás, geometrikus díszű, szíjbefűzős líra alakú csatok 1b. típusa; 1: Párkány/Štúrovo környéke; 2: Bajsa/Bajša, Panonija (SRB); 3: Végegyháza-Pereg falu; 4: Tác-Gorsium; 5: Dabas-Templomdomb; 6: Orosháza-Szentetornya falu; 7: Tismice okr. Kolin (CZ)

Fig. 8. Types 1b of lyre-shaped belt buckles with slotted chapes for fastening the belt and buckle frames comprised of stylized animal heads adorned with geometric motifs; 1: vicinity of Párkány/Štúrovo (SK); 2: “Bajsa/Bajša, Panonija” (SRB); 3: Végegyháza-Pereg falu; 4: Tác/Gorsium; 5: Dabas-Templomdomb; 6: Orosháza-Szentetornya falu; 7: Tismice okr. Kolin (CZ)

Tűzhelyek: A telepészleten három ideiglenes tűzhely maradványait tudtuk dokumentálni (Str. 16, 17, 21). A tűzhelyeket külső kemenceként értelmezhetjük, bár a klasszikus munkagödör és a felépítményre utaló cölöplyukak nem azt a struktúrát mutatták. A házakon kívül kialakított tűztér inkább tűnik néhány alkalommal – talán valamilyen munkafolyamat elvégzésekor – használt ideiglenes objektumnak.

Leletanyag: Az objektumokban talált kerámiatöredékek időrendje párhuzamos használatot mutat a házakéval (6. kép 8–11).

A házak 290 × 300 és 340 × 320 cm alapterülettel, a keleti sarkukban, abból kissé kinyúló, ovális, majdnem szabályos kerek alaprajzú, agyagból tapasztott kemencével épültek. A kemencék sütőfelülete a ház padlójára volt tapasztva bármilyen (pl. kerámia, kő)

alapozás nélkül. A kemencék feltűnően magasan már láthatóvá váltak a humuszban, nem sérültek meg, ennek oka a humusz 100 cm-t meghaladó vastagsága lehet (Str. 7, 19). A kemencék szája a házak déli sarka felé nézett sekély gödörrel, hamus betöltéssel mutatkozva.

A házak tartóoszlopait 2–2 cölöplyuk jelezte a déli és keleti oldalfalaik közepén. Az 1. ház közepén és nyugati oldalában többszörösen megújított oszlopok helyei voltak, melyek szabálytalan, igen nagy méretű gödörként maradtak meg (Str. 11, 15). Mindkét ház északi sarkában 1–1 sekély gödör volt, melyek talán a bejárat tartószerkezettel lehetnek funkcionális kapcsolatban (Str. 12, 23). A lejárát nyomait mind a két háznál ezzel a cölöplyukkal szemben az oldalfalban, a házak nyugati sarkában találhatjuk meg. Az 1. házban a lejártnál a ház oldala és alja enyhén lépcsős kialakítású volt (Str. 13), míg a 2. házban ez a sarok teljesen lekopott, nem volt már határozott mélysége a beásásának.

A házak betöltése 30–50 cm vastag volt, ám leletanyag alig került elő e vastag betöltésből. Több kerámiatöredék a kemencék faltjából, vagy azok bontásából származik. A használatuk után a házakat alaposan kitakaríthatták, ezért a kevés lelet miatt nehéz a pontos keltezésük. A feltáráskor fémkereső műszert is használtunk, mely a végső datáláshoz fontos leletanyag megtalálását eredményezte. Az 1. ház központi oszlophelye mellett a padlóba taposva, kissé lesározva egy csat töredéke került elő, míg a 2. ház padlóján, annál 10 cm-rel magasabban egy ezüst S végű karikát dokumentáltunk. A két tárgy a szerény kerámiaanyaggal kiegészítve meglehetősen pontossággal keltezte a két házat, a telepészletet.

Nagy méretű S végű karika

A karika $3,2 \times 3,6$ cm átmérőjű, kissé oválisra kihajlított, az S vég 6 mm széles és szintén kihajlított. Az S végen rovátkolt, bordázásnak tűnő díszítés van, mely a kihajlítástól kissé megtört. A karika átmetszete rombusz alakú, anyaga ezüst vagy elektron (6. kép 7).

A nagyméretű karikák szögletes átmetszetű, ezüst, bronz vagy elektron anyagú változata a 11–13. századi temetők és kincsleletek gyakori kísérőleletei. Viseletük divatja a 11–12. század fordulóján jelenhetett meg és eltűnésüket a 13. századra tehetjük.² A karikák e típusára jellemző a 2,5 cm-nél nagyobb átmérő. A 1,5–4 mm vastag huzal átmetszete már gyakran szögletes, az

S vég szélessége 2–6 mm között változó, lehet bordázott, bekarcolt díszű, vagy sima. Nem gyakori, hogy ékszer és viseleti elemek telepeltetés alkalmával kerülnek napvilágra. Csepel-Szabadkikötő területén, Csepel-Ófalu egyik házában padlója felett nagyméretű bronzhuzal S végű karika volt. A ház leletanyagát a település további anyagával összevetve a 11–12. század fordulójára datálhatjuk.³ Kána falu temetőjének karikaékszerei között megtaláljuk a bábolnai S végű karika párhuzamait, sajnos az S vég befordított fotója nélkül, ami nehezíti a pontos megfeleltetés esélyét. A szerző az S végű karikák pontosabb datálásától eltekint, osztva a szakirodalmi megállapítások azon véleményét, hogy a 11–13. század között használt karikaékszerek e típusa igen nehezen keltezhető.⁴

A stilizált állatfej-karikás, geometrikus díszű, szíjbefűzős, líra alakú csatok csoportja

A bábolnai leletanyag másik vezérlelete az a bronzból öntött csattöredék, amely az 1. ház padlójába taposva került elő (7. kép 1). Annak ellenére, hogy a daraból alig maradt meg valami, a csat típusa, jellegzetes kialakítása miatt könnyen azonosítható, az ismert párhuzamok (1. kép 3) alapján megrajzolható, töredékes volta ellenére a csat és típusa leírható. A csattípus egyben öntött, trapéz formájú teste az ovális csatkarika felé enyhén szűkül. A csattest a szíjazat számára keskeny téglalap formában áttört, a csatkarika felőli oldalon kissé mélyített felületen a csat síkjáig érő, sorba rendezett háromszög/téglalap formájú/S alakú minták sora(i) díszítik. A csattest szélénél kerek lyuk található a pecek rögzítésére, biztonságos mozgásának biztosítására, míg a pecek számára a csatkarika középső részén egy kitüremkedés biztosította a felfekvést. A vájatokkal tagolt csatkarika csattest-felőli kapcsolódási pontján megvastagszik, belső oldala visszahajlik. Ebben két, egymással szembe forduló, stilizált állatalakot látunk, meghatározásukat az elvont ábrázolásmód miatt nem tartjuk lehetségesnek.

2 PARÁDI 1975, 119–127 és 3. ábra 8, 129–131 és 8. ábra 5–6, 134–136 és 11. ábra 1, 140–142 és 14. ábra 1, 146–148 és 17. ábra 2.

3 SZIGETI 2016, 96 és 17. kép 2.

4 VARGHA 2015, 34–37 és Fig. 20, 2 és 4–5.

	Lelőhely	Típus	Kép	Irodalom
1	Bábolna-Kajándi út	?	7. kép 1	Közöletlen
2	Bajsa/Bajša, Panonija (SRB)	1b	8. kép 2	Közöletlen
3	Budapest-Kána falu	1a	7. kép 5	VARGHA 2015, 34–37, Fig. 31, 7
4	Dabas-Templomdomb	1b	8. kép 5	RÁCZ–NÉMETH 2021, 157, 23. kép
5	Ecseg-Vároldal	?	7. kép 8	VARGHA 2015, 34–37, Fig. 31, 9
6	Gornja Rogatica, Krivaja (SRB)	?	7. kép 9	Közöletlen
7	Héhalom	2	7. kép 7	VARGHA 2015, 34–37, Fig. 31, 8
8	Horgos/Horgoš, Kishorgos-Templomdomb (SRB)	2	7. kép 6	Közöletlen
9	Keszthely, szórvány	1a	7. kép 4	GARAM 2001, 92, Taf. 57, 10
10	Mezőhegyes-Ároks falu	1a	7. kép 2	Közöletlen
11	Nagysalló/Tekovské Lužany (SK)	3	7. kép 10	Közöletlen
12	Nagyszénás-Szénás falu	1a	7. kép 3	Közöletlen
13	Orosháza-Szentetorna falu	1b	8. kép 6	Közöletlen
14	Párkány/Štúrovo környéke (SK)	1b	8. kép 1	NEVIZÁNSZKY–PROHÁSZKA 2020, 66, 42. kép
15	Tác-Gorsium	1b	8. kép 4	BÁNKI 1981, 228, Abb. 29, 361
16	Tismice okr. Kolin (CZ)	1b	8. kép 7	PROFANTOVÁ et al. 2020, 216, obr. 20/1
17	Végegyháza-Pereg	1b	8. kép 3	Közöletlen

A stilizált állatalakok formai előképének az úgynevezett delfines csatokat tartjuk, melyek a késő római katonai övekről ismertek, és – éppen ezért – széles körben elterjedtek a római birodalom területén. Ezen csatok karikája kettő, egymással szembeforduló delfinalakból tevődik össze, nevüket is innen kapták. Csatajaink másik fontos szerkezeti eleme a szíjzawat befűzésére szolgáló áttört rész, ami a csoportba sorolható példányokat a szintén széles körben elterjedt 10. századi szíjbefűzős bizánci csatokkal rokonítja.⁵ Formailag ugyanakkor a líra alakú csatokkal mutatnak nagyfokú hasonlóságot,⁶ ami olyannyira félrevezető, hogy a 2000-es évek elején Párkányban előkerült (8. kép 1) fémkeresős anyagot a tárgyalta csatunkkal együtt a 10–11. századi horizontban ismertették publikálói.⁷ Véleményünk szerint ez ugyanolyan téves megközelítés, mint avar

kori besorolásuk. A tárgyalta csattípusunkhoz megszólalásig hasonló darabot közölt Bánki Zsuzsanna Tác-Gorsium lelőhelyről (8. kép 4) az 1979. évi ásatási leletanyagot ismertető munkájában.⁸ A csatot 361. sorszám alatt a népvándorlás kori leletek között ismertette, jöllehet a hivatkozott, bizánci csatokat bemutató Csalány-publikációkban ilyen csatot egyáltalán nem találunk, ellenben ő maga közölte az ásatási leletanyagban középkori emlékeket. A következő – sajnálatos módon szórvány – darabot Garam Éva publikálta Keszthelyről (7. kép 4), és azt szintén avar korinak határozta meg.⁹ Adataikat – enyhe módosítással – Nađa Profantová és munkatársai is beépítették a tismicei lelet (8. kép 7) korszakolása kapcsán.¹⁰ Mindez azt jelenti, hogy a csattípusnak van egy ingtag alapokon nyugvó, ugyanakkor egyre izmosodó késő népvándorlás kori

5 A szíjbefűzős bizánci csatokkal kapcsolatban vö. LANGÓ–TÜRK 2004, 377–385.

6 RÉVÉSZ 1989.

7 NEVIZÁNSZKY–PROHÁSZKA 2020, 66.

8 BÁNKI 1981, 228, Abb. 29, 361.

9 GARAM 2001, 92, Taf. 57, 10.

10 PROFANTOVÁ et al. 2020, 214, Obr. 20, 1.

„horizontja”, amely kettősség az említett magyarországi példányok mellett a Prága közelében előkerült darab esetében is kitapintható.¹¹

Csatunkhoz a fentiekén túl szép számban tudunk párhuzamokat találni. Igaz, ezek nagy többsége fémkeresős anyagból származó szórvány darab, de ismerünk párhuzamokat zárt objektumból is. Ilyen többek között a kánai töredék (7. kép 5), mely egy gödörből került elő.¹² A legjobb fogódzót a dabasi Templomdombon folytatott ásatás során feltárt példány (8. kép 5) jelenti számunkra.¹³ A 424. sír első mellékleteként bemutatott csat kísérőleleteit ugyan nem ismerjük, de ez a sír egy olyan temetkezést metszett, melynek leletei közt csavart S végű karikák találhatók. Ezek a karikaékszerek a 11. század végére, a 12. század egészére keltezhetőek, így a csatot a 12. századra, vagy inkább az azt követő időszakra datálhatjuk. A csattípus általános értelemben vett korszakolását támogatja az a tény is, miszerint az ide sorolható csatok a 10–11(–12). századi „soros” temetőkből hiányoznak, a templomkörüli temetőkben pedig vagy nem kerültek eddig elő (az említett dabasi példánytól eltekintve), vagy nem is nagyon kerültek be a sírokba. Ennek hátterében a régészeti kutatottság alacsony foka, illetve a 13. századtól a mellékletadás, a viseleti elemek hiánya áll.

Minden további darab fémkeresős tevékenységből származó szórvány. Vargha Mária a kánai töredék publikálásakor párhuzamként közölte a Héhalom-Templomdomb (7. kép 7), illetve Ecseg-Vároldal (7. kép 8) lelőhelyeken napvilágot látott darabokat, melyek a Mordovin Maxim által vezetett terepi munkálatok során

kerültek elő. Ecseg-Vároldal kapcsán a szerző megjegyzi, hogy a csatot ezen a lelőhelyen nagy valószínűséggel a 13. századra, és annak is inkább a második felére lehet keltezni, már csak azért is, mivel a vár a tatárjárás után épült fel.¹⁴ A fémkeresős anyagban mindezekén túl (az elmondások alapján) széles körben elterjedt csattípusallunk szemben, melyek közül jelen írásunkban az Orosháza-környéki (középkori Árokos,¹⁵ Pereg,¹⁶ Szentetornya¹⁷ és Szénás¹⁸; 7. kép 2; 8. kép 3; 8. kép 6; 7. kép 3) illetve a szabadkai múzeum fémkeresős anyagában fellelhető darabokat (Horgos/Horgoš, Kishorgos-Templomdomb; Bajsa/Bajša, Panonija; Gornja Rogatica, Krivaja)¹⁹ van módunk bemutatni (7. kép 6; 8. kép 2; 7. kép 9).²⁰ Az itt felsorolt lelőhelyek mindegyikén található egyéb, 11. századtól keltezhető régészeti leletanyag.²¹ Az egész orosházi régióra, így az említett négy településre is igaz a következő: az éremforgalom a 12. században indult meg, kezdetben szórványosan, majd a 12. század végére igen markáns módon, de ez a tatárjárás előtt valamivel megszakadt, és csak a 15. század második harmadától lendült fel újra.²² Nagy kérdés, hogy a közel kétszáz éves pénzforgalom nélküli időszak együtt járt-e a lakosság teljes (?) hiányával, avagy sem. Erre azonban ez a csattípus sem fogja egymagában megadni a választ. Az ecsegi példányt nagy valószínűséggel a 13. század második felére keltezhetjük, de ez önmagában nem jelenti azt, hogy tárgyalt csatunk ne lenne jelen már a tatárjárás előtti időszakban is. Jóllehet az orosházi régió a tatárjárás során szinte teljesen elnéptelenedett, és bizonyítható a kunok szórványos jelenléte is a 13. század második felében, a Hód-tavi csata idejéig,²³

11 Kérésünkre Nad'a Profantová elmondta, hogy Tismicén előkerült darab fémkeresős tevékenység során látott napvilágot, szórvány, illetve azt is, hogy a keresőzés során 14–15. századi tárgyakat is találtak. Köszönjük Nad'a Profantová szíves szóbeli közlését.

12 VARGHA 2015, 51.

13 RÁCZ–NÉMETH 2021, 157, 23. kép.

14 Mordovin Maxim kérésünkre elmondta, hogy a vár körül folyt fémkeresőzés során 13. század előtti leletanyag nem került elő.

15 Tóth Gábor találata 2017.10.11-én (NGyTM, RégAd. 970/2019), lelőhelyazonosító: 86049 (Mezőhegyes).

16 Zsikai Rajmund Péter és Zsikainé Náfrádi Krisztina találata 2015. előtt (NGyTM, Gysz.2015.248.46), lelőhelyazonosító: 1434 (Végegyszék).

17 Bene András találata 2015. előtt (NGyTM, Gysz.2015.281.13), lelőhelyazonosító: 59800 (Orosháza).

18 Zsikai Rajmund Péter és Zsikainé Náfrádi Krisztina találata 2015.08.25-én (NGyTM, Gysz.16.2015.13), lelőhelyazonosító: 1377 (Nagyszénás).

19 A horgosi lelőhellyel kapcsolatban vö. SZEKERES 1982, 60, 11.

20 Köszönjük a Szabadkai Városi Múzeum/Gradski Muzej Subotica vezetésének a közlés jogát, Neda Dimovskinak a leletekkel kapcsolatos segítségét.

21 Szentetornya vonatkozásában: RÓZSA 2022. Meg kell jegyeznünk, hogy Szénás és vélhetően Szentetornya lelőhelyeken kerültek elő 7. századi bronzpénzek is (PROHÁSZKA–RÓZSA 2022, Abb. 2, 3–4).

22 ZSIKAI 2021, 31.

23 KATONA-KISS 2022.

a csattípust jelen tudásunk alapján azonban nem, vagy csak nagyon óvatosan lehet a kunokhoz kötni. Ugyan formai elemei erős bizánci kapcsolatokat mutatnak, de a keleti anyagban nem találunk ilyen csatokat.²⁴ Az elmúlt évben került elő Nagysallóról (Tekovské Lužany, SK; 7. kép 10) egy hasonló csat, szintén fémkeresős tevékenység során.²⁵ A tárgy félkész, ami a helyi készítést feltételezi.

Mindent összevetve kijelenthetjük, hogy a csattípus a 13. századra keltezhető, de szórványos adataink a 12. század második felében való létezésüket sem zárják ki. A típusba sorolt csatok formai megjelenése egységes, pusztán a csatkarika előtti mélyített mezőben megjelenő díszítések vonatkozásában térnek el egymástól. Az 1. típusba azok a csatok tartoznak, ahol az áttört tag mellett pálcikát (1a: 7. kép 1–5) vagy egymással ellentétesen fordított téglalapokat mintáztak (1b: 8. kép). A 2. típusnál (7. kép 6–7) ez a tag két sor pontozással jelenik meg, míg a 3. típusnál (7. kép 10) ezen a csatrésszen S alakú minta látható. A tárgyak típusba sorolása könnyedén elvégezhető, de egyelőre úgy tűnik haszon-talan, hiszen a díszítésmódok térbeli elhelyezkedésének vizsgálata nem vezetett eredményre.

Zárógondolat

A Bábolna-Kajándi út lelőhelyen feltárt Árpád-kori objektumok és azok leletanyaga nem számít kiemelkedőnek, mégis fontosnak tartottuk az eredmények közreadását. Egyrészt azért, hogy rávilágítsunk a fémkeresős tevékenység során előkerült szórvány régészeti leletanyag keltezésének nehézségeire, főleg olyan tárgyak esetében, mint a most közreadott csat töredéke: az itt ismertetett csattípusnak ugyanis a hazai és a nemzetközi szakirodalomban írásunkat megelőzően “kettős élete” volt. Másrészt pedig fontosnak tartjuk, hogy az objektumokat önkéntesek segítségével tártuk fel, illetve az MNM NRI Közösségi Régészeti Osztályának munkatársaiként segítettük azt a helyi igényt, ami az itt feltárt egyik ház kemencéjének kiemelését és helyben történő bemutatását célozta meg.

Az ásatáson részt vevő önkéntesek Buótyik Dorina, Markó Zoltán és Nágel János voltak, munkájukat itt is köszönjük. A térképeket Jancsó Lília (MNM NRI) a 7. kép 2 alatti rajzot Kékegyi Dorottya készítette, a dolgozatot Mordovin Maxim (ELTE) lektorálta, segítségüket ezúton is köszönjük.

24 Köszönjük Pálóczi Horváth András megerősítő segítségét.

25 Köszönjük Adamek Péternek, amiért a csatra felhívta figyelmünket, Michal Cheben a tárgy közlésének lehetőségéért fogadja köszönetünket.

Irodalom

- BÁNKI, Zsuzsanna 1981. Forschungen in Gorsium in 1979. *Alba Regia* 19, 201–240.
- GARAM, Éva 2001. *Funde byzantinischer Herkunft in der Awarenzeit vom Ende des 6. bis zum Ende des 7. Jahrhunderts*. MonAA 5. Budapest.
- KATONA-KISS Attila 2022. *A kései nomád műveltség nyomai a Maros-Körös közén. Adatok a térség kun időszakának történetéhez*. A Magyarországi Intézet Kiadványai 50. Budapest.
- LANGÓ Péter – TÜRK Attila 2004. Honfoglalás kori sírok Mindszent-Koszorús-dűlőn. (Adatok a szíjbe-fűzős bizánci csatok és a délkelet-európai kapcsolatú egyszerű mellkeresztek tipológiájához) – Landnahmezeitliche Gräber in Mindszent-Koszorús-dűlő. (Angaben zur Typologie der trapezförmigen byzantinischen Schnallen und einfachen Brustkreuze mit südost europäischen Beziehungen). *MFME – StudArch* 10, 365–451.
- NEVIZÁNSZKY Gábor – PROHÁSZKA Péter 2020. *Honfoglalás és kora Árpád-kori soros temetők és leletek katasztere*. Szlovákia. OpitzArch 17, Budapest.
- PARÁDI Nándor 1975. Pénzekkel keltezett XIII. századi ékszerek. A Nyáregyháza-pusztapótharaszti kincslelet – Münzdatierte Schmuckstücke aus dem 13. Jahrhundert. Der Schatzfund von Nyáregyháza-Pusztapótharasz. *FolArch* 26, 119–161.
- PROFANTOVÁ, Naďa – KŘIVÁNEK, Roman – FIKRLE, Marek – ZAVŘEL, Jan 2020. Tismice jako produkční a nadregionální centrum Čech 8. a 9. století – Tismice as a Production and Supra-Regional Centre of Bohemia in the 8th and 9th Centuries. *Památky Archeologické* 111, 193–271. <https://doi.org/10.35686/PA2020.5>
- PROHÁSZKA, Péter – RÓZSA, Zoltán 2022. Frühmittelalterliche byzantinische Kupfermünzen aus dem Raum von Orosháza (Komitat Békés, Ungarn). *ActaArchHung* 73, 57–67. <https://doi.org/10.1556/072.2022.00005>
- RÁCZ Tibor Ákos – NÉMETH Veronika 2021. Tervásatás civil segítséggel Dabas középkori temetőjében – Research Excavation with Civilian Help in the Medieval Cemetery of Dabas. In: Rác Tibor Ákos (szerk.): *Kinckeresés, kaland, tudomány. Közösségi régészeti projektek Pest megyében*. Szentendre, 144–159.
- RÉVÉSZ László 1989. Lira alakú csatok a Kárpát-medencében – Lyraförmige Schnallen im Karpaten-Becken. *HOMÉ* 27, 513–541.
- SZEKERES László 1982. *Középkori települések Északkelet-Bácskában – Srednjevekovna naselja u Severoistočnoj Bačkoj*. Újvidék.
- SZIGETI Judit 2016. Csepel „Ófalu” területén végzett telepfeltárás eredményei I. (10–13. század), Csepel, Szabadkikötő út 1–3. Ferroport Kft. – Results of the Excavation on the Area of Csepel „Ófalu” 1. (10th–13th century) – Csepel, Szabadkikötő út 1–3. Ferroport Kft. *BudRég* 49, 89–130.
- TAKÁCS Miklós 2017. Az Árpád-kori gömbölyű aljú cserépbográcsok két nagyalföldi regionális csoportjáról – Two Regional Groupings of Árpadian-Era Earthenware Cauldrons. In: Benkő Elek – Kovács Gyöngyi – Orosz Krisztina (szerk.): *Mesterségek és műhelyek a középkori és kora újkori Magyarországon. Tanulmányok Holl Imre emlékére*. Budapest, 507–523.
- VARGHA, Mária 2015. *Grave Goods of Central-Eastern Europe and Mongol Invasion Hoards*. Budapest.
- ZSIKAI Rajmund Péter 2021. Éremforgalom a késő középkorban. Mérlegsúlyok. In: P. Horváth Viktória – Rózsa Zoltán – Szigeti Judit (szerk.): *Töredékek. Kopáncs falu fémleletei*. Várkapitányság NZrt, Régészeti Magazin. Budapest, 25–31.

Excavations at the Árpád Age site Bábolna-Kajándi út

The group of lyre-shaped belt buckles with slotted chapes for fastening the belt and buckle frames comprised of stylized animal heads adorned with geometric motifs

The Árpád Age archaeological features discovered at the site Bábolna-Kajándi út, and the finds recovered there are not outstanding in any way. Yet research results are worth publication for two reasons. On the one hand, they reflect the difficulty of establishing the chronology of stray finds recovered through metal-detecting, especially artefacts such as the fragmented belt buckle presented in this study. Previously, this buckle type had a “double life” in international and domestic scientific literature. On the other hand, it is worth emphasising that features were excavated with the help of volunteers. As members of the Department of Community Archaeology at the HNM NIA (Hungarian National Museum, National Institute of Archaeology), authors answered the call of locals in extracting and locally presenting an oven from one of the excavated dwellings.